

Софийски Университет „Св. Климент Охридски“

Богословски Факултет

катедра: Историческо Богословие

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Людмил Мартинов Малев

На дисертационен труд на свещ. Стойчо Иванов Стайков – докторант свободна подготовка

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по специалност 2.4. Религия и Теология (Обща история на Църквата)

На тема: **„ЕПИСКОПИТЕ НА РИМ – СЛУЖЕНИЕ НА ПРЕДЕЛА МЕЖДУ ДВЕ ЕПОХИ III – IV ВЕК“**

Научен ръководител: проф. д-р Александър Омарчевски

1. Общи данни за докторанта

Свещ. Стойчо Иванов Стайков е докторант на свободна подготовка, която е проведена в катедра „Историческо богословие“ на Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ След обсъждане в катедрата и с решение на Факултетния съвет на Богословски факултет от 13.07.2021 г., протокол № 12 е открита процедура по публичната защита. Във връзка с това е издадена заповед № РД 38-354/16.07.2021 г., с която е назначено научно жури.

Темата, по мое мнение, е дисертабилна, в съответствие е с научната специалност 2.4. и е в обхвата и проблематиката на общата история на църквата.

Приложените две публикации са в същата област, съответстват на стандартите и показват траен и задълбочен интерес у докторанта към разработената тема.

Свещеник Стойчо Стайков е завършил Духовната академия „Св. Климент Охридски“ (1990 г.). Има допълнителни богословски специализации: през 1992-1993 г. в Богословския факултет на СУ и през 1997-1999 г. в Аристотелевия университет в гр. Солун, Гърция. Получената подготовка, както и дългогодишното му служение като клирик на БПЦ допринасят за формирането му като добър богослов, в частност църковен историк. Към

това следва да се прибави и опита му като преподавател в Пловдивската духовна семинария и в Богословския факултет на СУ.

Като докторант на свободна подготовка е зачислен с ректорска заповед РД 20-1079/31-05.2021 г. Отчислен е също със заповед на ректора на СУ РД 201369/15.07.2021 г., както е отбелязано – „поради положително решение на първичното звено за готовността за защита на дисертационния труд”.

Цялата процедура, до момента на публичната защита, е проведена съгласно действащите нормативни документи. Първото заседание на утвърденото с ректорска заповед научно жури също е проведено според регламента. Така че, по спазването на закона и правилника нямам възражения.

2. Актуалност на темата и общо представяне на дисертацията

Темата е актуална най-вече поради следните две обстоятелства: Първото е, че това изследване излиза от традицията римската църква, в нашата историопис, да се разглежда винаги в контекста на общата история на църквата, като приоритетно място има животът на църковното общество в източната част на империята. По този начин, историята на западната църква (особено в този период) остава на заден план, като поясняваща и допълваща процесите в църквата като цяло. Изключение прави периодът на Константин Велики, който е бил обект на по-задълбочени изследвания, най-обхватното и актуално от които е това на проф. Ал. Омарчевски. Второто, но не по-маловажно обстоятелство е, че съвременните диалози и диспути, относно единството на църквата и как би могло да се постигне то, се нуждаят именно от актуален прочит на важните моменти в историята на римската църква, какъвто безспорно е настоящият труд.

Обемът е 237 страници и е организиран в следния план: Предговор (стр. 3-4); Увод (стр.5-16); Четири глави (дисертантът не е използвал този термин за обозначаване на отделните части: стр.16-29; стр.30-101; стр.102-154; стр.155-200; Следват Заключение (стр.201-208); Приложение (стр.209-220) Декларация за автентичност и Библиография (стр. 222-237).

В Увода има ясно посочени параметри на изследването:

Обект: Древната римска църква, разположена хронологически във времето на III – IVв., което е наистина предел между две епохи: – епохата на Гонената църква и епохата на Триумфиращата.

Предмет: Служението на този предел, от страна на епископите на Рим и залогът за съществуване на Римската църква със задачата да осветли и изследва съобразно наличните извори и научни разработки до момента, мястото и приноса на Римските епископи в духовното възрастване и

забележителното присъствие на Римската църква в живота на Вселенската църква.

Цел: Да представи първичната информация за живота и дейността на Римските епископи на здрава основа, за последващото историческо изследване, и да я съобрази с автентичната информация по разглежданата тема. Целта е доразвита чрез представянето на няколко подцели.

Задачи: (формулирани като стъпки) 1. Да бъдат синтезирани, в завършена форма, основните положения свързани с култа към Римския император; 2 и 3. да се поставят в хронологичен ред и на солидна основа персоналното служение на всеки един епископ на Рим в разглеждания период.

Методи: Както сам дисертантът посочва: за да се постигнат добри резултати в решаването на така поставените цели и задачи е необходимо, при работата с данни от малкото и противоречиви извори по въпроса, да се прилагат историко-критическият и сравнителният методи, като се търси резултат, който е максимално близък до историческата интерпретация на известни вече научни резултати.

Хронологичната рамка съвпада с тази посочена в темата на дисертацията.

Следва сравнително пълен и обективен анализ на изворите и литературата което показва добро познаване и умението на докторанта да работи с тях.

Първата част е озаглавена Апостолското приемство и Римската църква през III в. Тя има въводителен характер и разглежда следните въпроси: 1. Римски традиции за сакрализация на властта и култа към личността. Тук е представена идеята в нейното развитие – от корените и зараждането до нейното налагане, което изисква и съответния модел на мислене и поведение сред официалните среди и поданиците на империята. 2. Среца на християните с римската държава. Тук по-скоро се касае за разпространението на християнството от източните провинции към столицата Рим, при което възниква и е даден отговор на въпроса: как през първите десетилетия и векове властта възприема и отразява християнството на фона на юдаизма и множеството религиозни култове. 3. Църква и държава. Този раздел е посветен на съжителството между римската държава и църквата, която през II и III в. е стъпила здраво във всички провинции и въпреки изостряните и стихващи гонения осъществява своя благодатен организационен, литургичен и мисионерски живот. С оглед на въводителния характер, както бе подчертано, тази част приключва с обстановката в началото на IV в.

Втората част: Епископите на Рим е разделена на две подчасти. Първата – Епископите на Рим през III в. е по-обширна и съдържа сведения за мястото и ролята на римската църковна община в живота на християните на запад. Подчертано е също значението и влиянието на големите църкви в западните предели на империята, включително и в Сев. Африка. Следва представяне на известните, по документални източници, римски епископи. Моделът, следван от докторанта е да се даде първо латинския текст, а след него и превод с коментар. Втората подчаст (Времето на Диоклециан, белязано от апогея на държавното преследване – гонение) дава ясна картина на живота на християнското общество на границата между двете столетия и огромното изпитание на което е подложено в резултат на последните, но най-мощни и жестоки гонения, които бележат края на репресивната политика и неофициалното признание от страна на държавата, на безсилието и липсата на трайни резултати от нейното прилагане.

Третата част: Първенстващата римска църква през IV в. е посветена на новата епоха в отношенията държава-църква и нейното отражение върху църковния живот. 1. Епископите на Рим през IV век – векът на Константин – тук по аналогичен начин с предходната част (2.1.) са представени документално известни римски предстоятели от този век, със съответните коментари и допълнителни сведения. 2. Изпитанието на Църквата – наред с изпитанията, породени от последните гонения през първото десетилетие на века, тук обстойно е разгледано арианството и неговото отражение на запад, след Първия вселенски събор (325 г.) и особено след смъртта на Константин Велики. Въпреки изработената формулировка и желанието на западните епископи да се справят с него, то продължава да внася смут в църковния живот чак до късната античност и ранното средновековие и дори води до нови догматически последици на запад.

Заглавието на четвъртата част: Православният Рим и еретическият Изток би хвърлила в недоумение незапознатите с тази материя. В текста обаче, отец Стайков е направил нужните пояснения на тази формулировка. В първата подчаст Св. Василий Велики – живот и дейност, в сбит, но достатъчен вид са представени сведения от биографията на великия богослов – стълб и крепител на православната вяра. А в следващата - 4.2. Отношенията между Източната и Западната църкви, отразени в кореспонденцията на св. Василий Велики, подробно е представена огромната роля му за тържеството на православието на изток и опитите му да постигне догматическо единение със запада.

В Заключението е направено обобщение на изнесеното в четирите части съдържание и, макар не категорично заявена, откриваме положителната

самооценка, която докторантът отец Стефан дава на своя труд, като посочва, че е изпълнил задачите, формулирани в увода.

Следва Приложение, което е допълнение към сведението за римския епископ Силвестър (314-335 г.) и съдържа подробности, относно неговото служение и дейност.

В края на дисертационния труд е поместен списък на използваните източници. Техният общ брой е 225. От тях Извори – 38; Литература на кирилица – 98 и литература на латиница 89.

Авторефератът е изготвен съгласно изискванията и напълно отразява съдържанието на дисертацията. В синтезиран вид са представени уводната част и отделните глави. Направена е самооценка и са изтъкнати научните приноси, а именно:

1. Представени и анализирани са двата основни извора за историята на Римския епископат през разглеждания период (III – IVв.) – *Liber Pontificalis* и *Catalogus Liberianus*.
2. Изградена е реалистична и непредубедена картина на римското общество през разглеждания период и мястото на Римската църква в него.
3. Проследено е постепенното развитие и разширяващото се влияние на Римската църква в Християнският свят, както и приносът ѝ в изграждането на православния догмат и традиция.
4. Разгледана е ролята на св. Василий Велики в сложните отношения между Източната и Западната църква.

Нямам възражения по изведените от докторанта научни приноси.

Приложените публикации са по темата.

3. Констатации и бележки

- Налице е дисертационен труд, който е написан след добра теоретическа и методическа подготовка при използването на солидна изворова и литературна база.

- Списъкът на източниците свидетелства за усърдна работа на докторанта при разработката и написването на труда. Големият брой извори допринася за обрисването на ясна картина на църковния живот във разглеждания момент, основана на сведенията на антични автори.

- Сред използваната литература на кирилица и латиница са заглавия както традиционно използвани от изследователите на тази част от църковната история, така и на съвременни изследвания с принос в осветляването на

отделните моменти. Това свидетелства за безспорното умение на докторанта да работи с изворов материал и с научни трудове.

- Методически е подходено правилно.

- Има ясно заявени обект, предмет, цели, задачи и методи.

- Трудът има приносен характер и е подходящ както за научни среди, така и за по-широк кръг читатели, интересуващи се от темата, а също и за средите на духовенството.

- Има стройно повествование, добър език и стил, което го прави лек за четене и възприемане.

- Съдържанието би помогнало на много от читателите, които нямат специализирана подготовка, да се ориентират в сложните междуцърковни отношения от времето на зараждането на християнството и до наши дни.

Биха могли да се отправят и критични бележки, които са по-скоро по структурата и реализирането като текст, отколкото по същество:

- С оглед на строго научния характер на дисертационния труд, заглавието би могло да се прецизира. Така формулирана (членуваната форма Епископите), темата предполага изследване на пълен и изчерпателен списък на римските епископи в периода III-IV век. Както в увода, така и от съдържанието става ясно, че такъв пълен списък е невъзможно да се състави, поради липса на достатъчно сведения.

- Има известен дисбаланс между обема на отделните части. (втора, трета и четвърта са относително съразмерни, но първата е значително по-кратка). Това би могло да се избегне, ако първата част (която е с подчертан въведителен характер) се причисли към втората като подточка 1.

- Заключение е обширно. Би могло да е синтезирано в няколко страници, без да се връща към съдържанието на отделните части. А на моменти има характер на въвеждането на нова информация.

Както подчертах, тези бележки имат по-скоро характер на съвети и не могат да се отразят на цялостната ми положителна оценка на настоящия труд.

Декларирам, че с докторанта ас. свещ. Стефан Стайков нямаме свързани дейности и съавторства, както и не попадаме в хипотезите на нормативните документи, определящи конфликт на интереси.

От предоставената дисертация, автореферат и публикувани статии, както и от цялата съпътстваща документация убедено ще гласувам положително.

Препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на ас. свещ. Стойчо Иванов Стайков образователната и научна степен „доктор” по

професионалното направление 2.4. Религия и теология, научна специалност „Обща история на Църквата”

В. Търново

доц. д-р

23. VIII.2021 г.

(Л. Малев)